TIEQA FUQ L-AMBJENT (8)

Siġar u Arbuxelli fit-toroq ta' Għawdex (2)

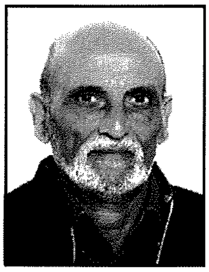

kitba u ritratti ta' **Joe Sultana**

F'dan it-tieni artiklu minn din is-sensiela dwar is-siġar u l-arbuxelli fit-toroq t'Għawdex se nkomplu nħarsu lejn dawk l-ispeċi li ninqdew bihom mhux biss biex inżejnu l-ġonna tagħna iżda wkoll biex insebbħu l-inħawi li ngħixu fihom u t-toroq. Fir-Rabat u fl-irħula tagħna ħafna nies iħawlu xi siġra jew arbuxell f'xi biċċa roqgħa ħamrija fil-faċċata tad-dar jew f'xi qasrija kbira. Uħud minn dawn jeħtieġu attenzjoni u kura, filwaqt li hemm oħrajn, jikbru fix-xejn u jkampaw anke mingħajr ħafna attenzjoni. Waħda minn dawn hija l-**Jukka**.

Meta ngħidu **Jukka** ma nkunux nirreferu għal speċi waħda għax dan huwa l-isem tal-ġeneru ta' madwar 40 speċi li joriġinaw mill-Messiku u mill-lbiċ tal-Istati Uniti tal-Amerika. Huma tal-familja tal-Agave (*Agavaceae*). Fil-gżejjer Maltin ġeneralment niltaqgħu ma' tlett speċi li jixbħu lil xulxin. L-iżjed waħda li tinstab f'Għawdex hija dik magħrufa bl-isem xjentifiku *Yukka gloriosa* (bl-Ingliż – *Spanish Dagger*, *Palm Lily* jew *Mound-lily Yucca*). Din oriġinat mill-Messiku u minn Florida. Din l-ispeċi nsibuha tikber f'xi qasrija ħdejn il-bieb ta' ħafna djar. Kapaċi tikber ħafna anke fiċ-ċokon, f'xi qasrija żgħira. Meta titħawwel fil-ġonna tgħola anke sa sitt metri, u xi drabi anke iżjed. Din il-pjanta li dejjem tħaddar, tikber fuq zokk dritt, li maż-żmien jeħxien, isir qisu njam xieref u mhux lixx, u anke joħorġu friegħi oħrajn minnu. Meta timmatura l-bażi tal-pjanta jeħxien ħafna fuq wiċċ il-ħamrija u minn dan il-bażi jikbru zkuk oħrajn. Kull zokk jispiċċa b'ras kbira,

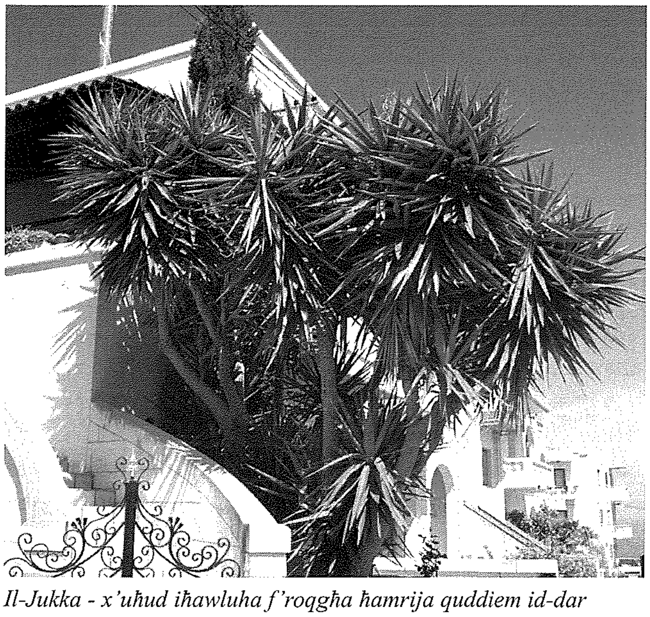

Il-Jukka - x'uħud iħawluha f'roqgħa ħamrija quddiem id-dar

b'ħafna weraq twil li jlaħħaq 60ċm tul, lixx, kemxejn imlaħħam u ġej għall-ponta. B'kuntrarju ta' ħafna speċi ta **Jukka** oħrajn, il-weraq ta' din ma jkollhomx il-ponta tniggeż ħafna. Il-fjuri joħorġu fis-sajf forma ta' bukkett kbir mill-parti ta' fuq, u jogħla 'l fuq mill-weraq. Ikunu bojod, kull fjura tkun forma ta' qanpiena. Din l-ispeċi tikber sew fix-xemx u tiflaħ għall-inxufa.

Waħda mill-arbuxelli favoriti ma' ħafna Għawdxin hija l-**Hibiskus**, pjanta sabiħa b'weraq ħodor skuri u jleqqu. Ġieli tkun miksija bil-fjuri, ġeneralment b'aħmar igħajjat. Ħafna jħawluha ġo xi qasrija kbira jew f'ħofra fil-bankina ħdejn il-bieb. Tinstab tikber ukoll f'xi *roundabouts*, jew mal-ġnub ta' xi toroq. Il-ħomor huma l-iżjed varjetà komuni, iżda hemm ukoll il-bojod bir-roża, is-sofor u l-oranġjo, li huma rari, kif ukoll id-doppji, dawk li jkollhom iżjed minn ċirku wieħed ta' petali. Hemm dawk tal-fjura kbira, l-iżjed favoriti, u dawk tal-fjura żgħira. Hija pjanta li l-bniedem matul is-snin nissel ħafna varjetajiet minnha. Il-pajjiż oriġinali tal-**Hibiskus** x'aktarx li huwa ċ-Ċina. Minn hemm maż-żmien bdiet titkabbar f'pajjiżi oħra u tnisslu minnha diversi varjetajiet sbieħ. Il-pjanta tikber qisha siġra żgħira, u tgħola anke sa 5 metri, Fil-pajjiżi tropikali tlaħħaq għoli anke ta' 10 metri. Tħaddar is-sena kollha, u twarrad l-iżjed fis-sajf, għalkemm f'ċerti kundizzjonijiet ġieli twarrad is-sena kollha. Il-fjura qisha qanpiena wiesgħa b'5 petali, u b'tubu rqiq tawwali fin-nofs, (bl-istami u l-istil) li jkun fih it-trab dakkar (*pollen*). L-isem xjentifiku tal-**Hibiskus** li nsibu fit-toroq u l-ġonna f'Għawdex huwa *Hibiscus rosa-sinensis* u bl-Ingliż magħrufa b'diversi ismijiet fosthom *Tropical Hibiscus*, *Chinese Hibiscus*, u *Rose of China*. Fid-dinja jinstabu 220 speċi tal-ġeneru *Hibiscus*, b'ħafna eluf oħra ta' ibridi u varjetajiet. Minħabba storja twila ta' kultivazzjoni, kif ukoll minħabba l-fatt li l-ispeċi **Hibiskus Ħamra** (*Hibiscus rosa-sinensis*) mhix magħrufa li tikber fis-salvaġġ, ħafna botanisti jaħsbu li din qatt ma kienet speċi salvaġġa, iżda aktarx speċi ibrida mnissla minn żewġ speċi oħra mill-

Il-fjura tal-Hibiskus il-Ħamra

L-arbuxell tal-Hibiskus il-Ħamra

Asja Tropikali. Minkejja dan, Il-**Ħibiskus Ħamra** hija l-fjura nazzjonali tal-Malasja, kif ukoll tal-Hawaii l-istat Amerikan.

F'uħud mit-toroq Għawdxin, bħal dik li tieħdok mir-Rabat għal Ta' Pinu, insibu xi ringiela bis-**Siġar taż-Żebbuġ**. Minkejja li s-**Siġra taż-Żebbuġ** hija addattata għall-Gżejjer Maltin, u hija siġra indiġena tal-Mediterran, ftit li xejn intużat f'Għawdex biex iżżejjen it-toroq, għalkemm tinstab f'diversi nħawi, fosthom fi msaġar kbar fix-Xewkija. Is-**Siġra taż-Żebbuġ** tħaddar is-sena kollha u tgħola sa 10 metri. Għandha weraq iebes, aħdar skur, bajdani minn taħt għax għandu kisja pil folt u qasir li jgħin biex is-siġra titlef inqas ilma. Tagħmel fjuri rqaq bojod, u l-frott (iż-żebbuġ), li jkun aħdar għall-bidu, isir vjola skur kważi iswed meta jkun misjur. Tikber fil-makkja. Il-makkja hija ekosistema li fiha jikbru siġar żgħar u arbuxelli kbar, u tinstab l-iżjed mal-ġnub u l-qigħan ta' xi widien, kif ukoll taħt is-sisien. Ir-razza salvaġġa u indiġena tal-Gżejjar Maltin hija magħrufa xjentifikament bl-isem *Olea europaea*, varjetà *sylvestris*, u l-frott ikun irqiq, mhux kbir u mlaħħam bħal dak tal-varjetajiet ikkultivati għall-ikel u ż-żejt. Għan-nofs tas-seklu li għadda s-**Siġra taż-Żebbuġ** kienet naqset ħafna f'Għawdex. L-uniku masġar antik, fejn hemm siġar li għandhom mijiet ta' snin, u li għadu jeżisti sallum, jinstab fil-Wied ta' San Blas. B'xorti tajba f'dawn l-aħħar snin tħawlu mijiet ta' Siġar taż-Żebbuġ, minn ħafna Għawdxin f'diversi nħawi tal-kampanja u dawn l-imsaġar, minbarra l-użu tajjeb tagħhom għall-produzzjoni taż-żebbuġ u ż-żejt, diġà bdew jagħmlu effett estetiku fil-pajsaġġ t'Għawdex. Is-**Siġra taż-Żebbuġ** hija l-eqdem speċi ta' siġra magħrufa li kienet ikkultivata fi żminijiet bikrija fil-Mediterran. Tant hu hekk li l-għadma tal-frotta taż-żebbuġ instabet f'numru mhux ħażin f'siti arkeoloġiċi fil-Mediterran ta' madwar 9000 sena ilu.

Arbuxell kbir li jista' jinżabar biex jikber forma ta' siġra mdaqqsa huwa s-**Siġra tal-Bżar.** Din ma tantx hi komuni fit-toroq Għawdxin imma numru żgħir ta' siġar ta' din l-ispeċi jinstabu fit-triq li tieħdok għan-Nadur minn Ta' Hamet, fit-triq mir-Rabat għal-Marsalforn, fit-triq għax-Xagħra qabel taqbad it-telgħa tal-Qaċċa, fit-triq għar-Rabat mill-Imġarr qrib ix-Xewkija, u fi ftit inħawi oħra. L-isem xjentifiku ta' din is-siġra huwa *Schinus terebinthifolius*, u bl-Ingliż magħrufa b'diversi ismijiet fosthom *Brazilian Pepper Tree*, *Christmas Berry*, *Florida Holly* u *Upright False Pepper*. Indiġena tal-Amerika t'Isfel u l-pajjiżi oriġinali tagħha huma l-Brażil, l-Arġentina u l-Paragwaj. Is-**Siġra tal-Bżar** tħaddar is-sena kollha, u tgħola kważi daqs siġra taż-żebbuġ. Tikber folta, b'ħafna friegħi ġo xulxin, u b'weraq pinnat kompost. Il-weraq huma kemxejn aromatiċi b'riħa ta' bżar. Tagħmel bukketti ta' fjuri rqaq kulur il-krema bajdanija u l-frott ikun qisu għanqud għeneb irqiq ħafna, aħmar igħajjat meta jkun misjur.

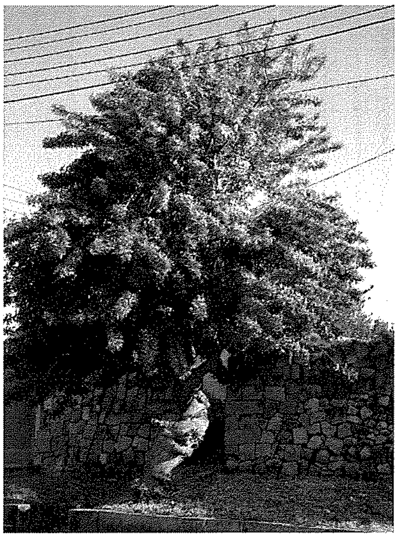

Siġra tal-Bżar fit-triq lejn Kerċem

(ikompli)

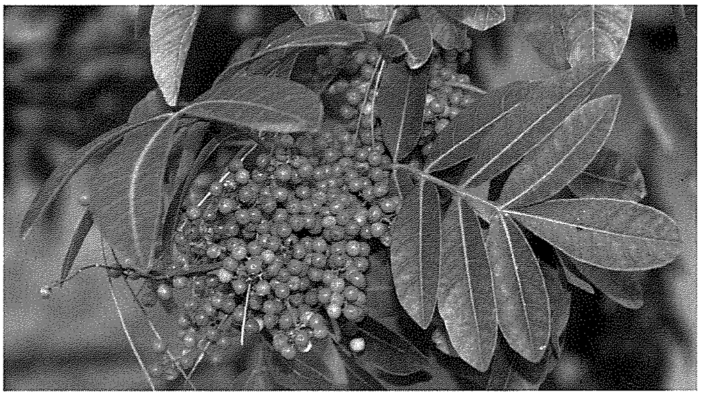

Il-frott tas-Siġra tal-Bżar

Alex Saliba

I.T Sales and Services

65, Ta' Said Street Nadur, Gozo **Tel: 21 555 358 Mob: 99 864 262**

alexandersaliba@gmail.com